

ZABIL BAYRAMLI

tarix üzrə elmlər doktoru, Bakı Dövlət Universiteti

E-mail: zabil_bayramli@mail.ru

I ŞAH SƏFİNİN DAXILI SIYASƏTİ

Açar sözlər: Qızılbaş, sultan, Şah, Vəzir, Səfəvilər*Ключевые слова:* Кызылбаш, Султан, Шах, Визирь, Сефевиды*Keywords:* Qizilbash, Sultan, Shah, Vazir, Safavid

Azərbaycan Səfəvi dövlətinin siyasi, sosial-iqtisadi və mədəni həyatı geniş şəkildə araşdırılmış, hal-hazırda da tədqiqat işləri davam edir, yeni kitablar, elmi məqalələr işıq üzünə çıxir. Ancaq, təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, I Şah Səfi (1629-1642), I Şah Süleyman (1666-1694) dövründə Azərbaycanın Səfəvi dövlətinin sosial-iqtisadi həyatı, beynəlxalq əlaqələri tarixşünaslığımızda hərtərəfli araşdırılmamış və bu dövrün bəzi problemləri isə ümumiyyətlə öyrənilməmişdir. Halbuki "Zeyl-i tarix-i alamaray-i Abbasi" (1), "Tarix-i sultani əz Şeyx Səfi ta Şah Səfi" (2), "Tarix-i Molla Kamal" (3) adlı mənbələrdə qeyd edilən problemlərə aid az da olsa material vardır.

Azərbaycan Səfəvi dövlətinin görkəmli dövlət xadimi I Şah Abbasın (1587-1629) Səfi Mirzə, Sultan Məhəmməd Mirzə, İmamqulu Mirzə, Təhmasib Mirzə adlı dörd oğlundan birinci gənc yaşında ölüm cəzasına məhkum edilmiş, ikinci və üçüncü şahzadə zəif görünür, dördüncü isə öz əcəli ilə vəfat etmişdi. Buna görə də, darüssəltənə-ye İsfahanda böyük əmirlərin toplantısında Şah Abbasın təklifi ilə mərhum Səfi Mirzənin kiçik yaşlı oğlu Sam Mirzə vəliəhd təyin edilmişdi. Şah Abbas 21 yanvar 1629-cu ildə Mazandaranda vəfat edir. Onun vəsiyyətinə sadıq olan böyük əmirlərdən qorçubaşı İsa xan, etimadəddövlə Xəlifə Sultan, eşikağasıbaşı Zeynal xan Şamlı və bir çox digər əmirlər Sam Mirzənin hakimiyyətə keçməsi barədə rəsmi sənəd hazırlayıb, imzaları ilə təsdiq edərək sarayda inanılmış əyanlardan olan Möhbəli bəy Lələ ilə İsfahana göndərdilər. Bu zaman İsfahanda olan hərəm eşikağasıbaşı Əbülqasım bəy Evoğlu, gürcü mənşəli əsilzadə Xosrov Mirzə və buradakı digər böyük əmirlər I Şah Abbasın vəliəhd barədəki vəsiyyətnaməsinə, etimadəddövlə və qorçubaşının ona uyğun tərtib etdikləri rəsmi sənədə istinad edib, Sam Mirzəni Şah Səfi adı ilə 29 camadiyoləvvəl h.1038 (1629)-ci ildə şahlıq taxtında oturdular (1, 6, 7; 2, 235; 3, 78). İsfahandakı Şah cəməsindən on səkkiz yaşlı Şah Səfinin adına xütbə oxundu və sikkə zərb edildi. Ancaq Şah Abbas kimi qüdrətli bir dövlət xadimindən sonra 2,8 mln. km² ərazini əhatə edən imperatorluğa başçılıq etmək o qədər də asan deyildi. Şah Səfi taxta oturduğu andan çətinlikləri nəzərə alıb imperiya miqyasında sabitliyi qoruyub saxlamaq məqsədilə hökm etdi ki, Şah Abbasın dövründə kimə ki, vəzifə verilmiş, məvacib təyin edilmişdir, onlara toxunulmayacaq (3, 81). O, bütün sosial zümrələrin maddi maraqlarını əhatə edən fərmanlar, buyruqlar vermiş, onların etimadını qazanıb hakimiyyətini möhkəmləndirməyə çalışmışdı. "Zeyl-i tarix-i alamaray-i Abbasi" də qeyd edilir ki, I Şah Səfi hakimiyyətinin ilk ilində İraq, Xorasan, Qəndəhar, Mərv, Azərbaycan, Şirvan, Qarabağ, Gürcüstan, Fars, Kirman, Gilan, Bağdad, Ərəbistan, Kürdüstan, Sistan və digər ölkələrdən ibarət olan məmalik-e məhrusənin (tabe olan ölkələr) bəylərbəylərinə, vilayətlərin adlı-sanlı əyanlarına tutduqları vəzifəyə və nüfuzlarına uyğun olaraq qiymətli xələtlər göndərildi. Eyni vaxtda seyidlərə, nəqiblərə, ülamələrə, müdərrişlərə, nəcabətli adamlara, sərhəd qoşunları və qala quruyucularının başçılarına da ənam və hədiyyələr verildi (1, 12-13). I Şah Abbasın hakimiyyətinin son illərində müharibələrin davam etməsindən

mərkəzi aparatdakı məmurlar istifadə edib qoşunun məvaciblərini neçə illər idi ki, ödəməyib xəzinəyə köçürmüşdülər. Şah Səfinin göstərişinə əsasən qoşunun ləngidilmiş məvacibinin dərhal ödənilməsinə başladılar. Hətta müxtəlif səbəbdən vəfat etmiş hərbiçilərin məvacibləri ailələrinə ödəndi (1, 13). Şah rəiyyətin ümumi vəziyyətini nəzərə aldı və onların xəzinəyə ödədikləri vergilərin, 1500 tükən borc qalığının azaldılması qərara alındı (1, 13; 2, 236).

I Şah Abbasın dövründə ipək ticarəti dövlət inhisarında olub, tacir və digər ipək alıcıları ipəyi divan məmurlarından təyin olunmuş qiymətə almalı idilər. Rəiyyət özbaşına ipək sata bilməzdi və belə bir hadisə baş verərdisə, həm alıcı, həm də satıcı bu əməliyyatda xəzinəyə dəyən zərəri ödəməli olurdu. Şah Səfinin qoyduğu yeni qaydaya görə isə istər tacir və istərsə də qeyri-alıcı ilə rəiyyət arasında qarşılıqlı razılıq əsasında sərbəst ipək alqı-satqısına icazə verildi ki, bu əməliyyata dövlətin maliyyə məmurları qarışa bilməzdilər. Rəiyyətin ipək alqı-satqısından qalan bir neçə min tükən borcu onlara bağışlandı. Hətta, bu zaman borcluların bəziləri vəfat etmiş və onların varisləri isə çox yoxsul olub bu borcu ödəməyə heç imkanları da yoxdu (1, 13). Beləliklə, tacirlər və rəiyyətin rifahını yaxşılaşdırmaq üçün qərara alındı ki, ipək alqı-satqısı tərəflər arasında sərbəst qaydada qarşılıqlı razılıq əsasında həyata keçirilsin (2, 236).

I Şah Səfi hakimiyyətinin ilk illərində yüksək vəzifələrdə çalışan dövlət məmurlarına toxunmadan həyata keçirdiyi bir sıra tədbirlərlə imperiya əhalisinin orta və aşağı zümrəsinin etimadını qazandıqdan sonra mülki, inzibati-hərbi idarələrdə vəzifələrə yeni təyinatlarla dair fərmanlar vermiş, hakimiyyətini daha da möhkəmləndirməyə cəhd etmişdir. Onun göstərişi ilə H.1041 (1632)-ci ildə baş vəzir Xəlifə Sultan tutduğu vəzifədən azad edilir. “Zeyl-i tarix-i alamaray-i Abbasi” də qeyd edilir ki, ali divana h.1041-ci ildə vəzir yenə mərhum Hatəm bəy Nəsiri Ordubadinin oğlu Mirzə Talib xan təyin olundu. Münşi əl-məmalik Mirzə Əbdülhüseyn türkcə yazmışdı: “Ginə (yenə) oldu vəzir Talib xan” (1, 91). Mənbədə Talib xanın baş vəzir təyin edilməsi haqqındakı farsca qısa məlumatın türkcə bir cümlə ilə bitirilməsi münşi əl-məmalikin bu barədə fərmanı türkcə yazdığının bəlli göstəricisidir.

Qeyd olunan mənbəyə görə Talib xan mərhum Hatəm bəy Nəsiri Ordubadinin oğlu olub, onların dövrünün məşhur alimi və ustadı rəhmətlik Xacə Nəsirəddin Tusinin (1201-1274) nəslindən olduqları hesab edilir və elə buna görə Nəsiri soyadını daşıyırdılar. Hatəm bəy Ordubadi həddən artıq savadlı, xeyirxah, insanpərvərliyi ilə məşhur olmuşdu. Dünya fatehi Şah Abbas Bahadır xanın dövründə baş vəzir vəzifəsinə yüksəlmiş və etimadədövlə fəxri adına da layiq görülmüşdü. O, iyirmi il (1591-1610) müddətində bu vəzifədə çalışmış və bir qayda olaraq haqqın, ədalətin, düzgünlüyün tərəfdarı olmuşdu. O, əbədiyyətə qovuşduqdan sonra bu vəzifəyə onun gənc yaşında olan, ancaq savadlı, qabiliyyətli böyük oğlu Talib xan təyin edilmişdi. O, on il bu vəzifədə işləmiş və bəzən nöqsanlara yol verdikdə Şah onu görməməzliyə vurmuş və nəhayət tutduğu vəzifədən azad edilmişdir. Bir müddət işsiz qalmış və dünya fatehi (I Şah Abbas) vəfat etdikdən sonra yeni hökmdar (I Şah Səfi) onu vaqiyənəvis vəzifəsinə təyin etmiş və o, ali zümrəyə daxil olmuş (1, 142, 143) və getdikcə nüfuzu və vəzifəsi artmışdı. Və 1041 (1632)-ci ildə yenidən baş vəzir vəzifəsinə layiq görülür.

I Şah Səfi istər baş vəzir, istərsə də yüksək dövlət vəzifələrində çalışan bütün məmurların fəaliyyətinə ciddi nəzarət edir və vəzifə səlahiyyətini aşanlara, nöqsanlara yol verənlərə güzəştə getmirdi. Mənbədə göstərilir ki, baş vəzir Talib xan H.1044 (1635)-cü ildə evində yüksək təbəqədən olan məxsusi adamlarla söhbət edərkən Xorasan bəylərbəyi Həsən xan, eşikağasıbaşı Uğurlu xan Şamlı və Otar xan onun mənzilinə daxil oldular. Uğurlu xan və Talib xanın damadı söhbət yasovulu Həsən bəy bərk sərxoş olmuşdu. Onların hər ikisi həmin gecə dövlətxana, hərəm, şahın yatdığı evin qarovulu növbəsində idilər. Sərxoş olduqları üçün keşik-

çibaşı Bəhram bəy Ustaclı ilə Talib xanın damadı arasında mübahisə oldu. Mübahisə dərhal Şaha da çatdırılır və onun göstərişi ilə Talib xan, Uğurlu xan və Həsən bəy ölüm cəzasına məhkum edilir. Ancaq bu hadisədə qətl olunanların ailəsinə Şah mərhəmət göstərdi və əmlakları müsadirə olunmadı. Baş vəzir vəzifəsinə Mirzə Tağı (Sarı Tağı) təyin edildi (1, 145, 146, 148; 3, 89).

Mənbələrin verdiyi məlumatlardan görünür ki, I Şah Səfi dövlətin ali mülki idarə sistemi ilə yanaşı, onun yüksək hərbi təşkilatında da vəzifələrə özünə yaxın adamları təyin etmişdi. I Şah Səfi dövlətin hərbi təşkilatında əsasən qorçu əsgəri instituna arxalandığına görə, bu əsgəri heyətin başçısı əvvəlki Səfəvi şahlarının dövründəki kimi yenə türk əsilzadələrindən təyin edilmişdi. "Zeyl-i tarix-i alamaray-i Abbasi" də qeyd edilir ki, I Şah Səfinin hakimiyyətinin ilk illərində qorçubaşı Məsum bəy Səfəvinin nəvəsi və I Şah Abbasın qızı Zübeydə bəyimin əri İsa xan Səfəvi olub, o ata xətti ilə Şeyx Cüneydin nəslindən idi (1, 87; 3, 79). O bu vəzifəyə I Şah Abbasın hakimiyyətinin son illərində təyin edilmişdi. Ancaq Şeyxavənd soyundan İsa xan kimi nüfuzlu əyanın qorçubaşı vəzifəsində olmasından I Şah Səfi ehtiyat etmiş və hakimiyyətdə mövqeyinə kölgə sala biləcəyindən şübhələnərək onun aradan götürülməsini qərara almışdı. O bu işi Şeyx Zahid Gilanın nəslindən olan Çıraq xan Zahidiyə tapşırır. Mənbədə yazılır ki, h.1041 (1632)-ci ildə Çıraq xan Zahidiyə qorçubaşı İsa xan Səfəvinin fəaliyyəti və hərəkətlərini təhqiq etmək barədə göstəriş verilir. Həmin ildə Xızır Nəbi bayramına Şeyxavənd nəslindən olan bütün xanlar, əsilzadələr dəvət edilir. Elə bu bayram günü sipahsalar Rüstəm xan və Çıraq xan Zahidiyə əmr edilir ki, qorçubaşını övladları ilə birlikdə qətl etsinlər. Sipahsalar Rüstəm xan Çıraq xanla qorçubaşının evinə gedib onun oğlunun üçünün də hərbi vəzifədən azad edilib Ələmut qalasına göndərilməsi barədə Şahdan buyruq aldıkları adı ilə Caharbağa gətirib orada öldürdülər (1, 87, 89, 90). Qorçubaşı vəzifəsi h.1041 (1632)-ci ildə Çıraq xan Zahidiyə tapşırılır. İsa xan Səfəvinin tiyulu, bütün əmlakı və evi də müsadirə edilib ona verildi. Hətta İsa xanın yaxın dostu Təxtə xan və qorçu vəziri Mir Məhəmməd Tahirin də əmlakları alınmış və özləri də edam olunmuşdu. Şahın göstərişi əsasında İsa xan Çıraq xan Zahidinin nəzarəti altında ibadətlə məşğul olmalı və gündəlik xərcləri üçün isə ona ildə 100 tūmən verilməli idi. Lakin çox keçmədi ki, İsa xan Ərdəbil yaxınlığında ölüm cəzasına məhkum edilir və nəşi Kərbalaya göndərilib, orada da dəfn edilir (1, 92, 93; 3, 84). Qorçubaş vəzifəsi bir qayda olaraq türk əsilzadələrinə aid olduğuna görə Çıraq xan Zahidi bu vəzifədə çox qalmamış və h.1042 (1633)-ci ildə hərəkətlərində qüsurulara yol verməsi bəhanə edilmiş və edam olunmuşdu. Elə həmin ildə qorçubaşı vəzifəsi Kirman hakimi olub həm də möhürdar vəzifəsində çalışan Zülqədər türk tayfasının Söklən obasının böyük əmirilərindən Əmir xan Zülqədərə tapşırılır. O, uzun müddət qorçu alayında sırası qorçu kimi xidmət etmiş, kifayət qədər təcrübə qazanıb yüzbaşı hərbi rütbəsinə layiq görülmüş, gənc yaşından möhürdar, Xar-Simnan, Kirman hakimi kimi məsul vəzifələrdə çalışmış və nəhayət qorçubaşı hərbi vəzifəsinə yüksəlmişdir. Bir müddət Xorasan sərdarı, buradakı əsgəri heyətə də başçılıq etmişdi. Qorçubaşı təyin edildikdə möhürdar vəzifəsindən azad edilmiş və bu mənəb oğlu Abdulla bəy Zülqədərə tapşırılmışdı (1, 98, 99, 259; 3, 85). Əmir xan vəfat etdikdən sonra bu vəzifə yenə də qızılbaş türk əsilzadələrindən Cani xan Şamlıya tapşırılır (1, 259).

Məlum olduğu kimi sarayın içəridən və dışarıdan qorunması, yəni onun təhlükəsizliyinin tam təmin olunmasına Şah birbaşa nəzarət edirdi. Sarayı içəridən qoruyan yasovullara və dışarıdan mühafizə edən cəzair alayına eşikağasibaşı adlı dövlət məmuru başçılıq edir və saraydakı rəsmi qəbullarda nizam-intizamın yaradılmasına da məsuliyyət daşıyırdı. Belə bir məsul vəzifəyə təyinat birbaşa dövlətin daxili siyasətində əsas yer tuturdu. Bu vəzifə bir qayda olaraq türkmən əsilzadələrinə tapşırılırdı. Şah Səfinin hakimiyyətinin əvvəllərində birinci

eşikağasıbaşı Zeynal xan Bəydili Şamlı idi ki, o, I Şah Abbasın dövründə bu vəzifəyə təyin edilmişdi. O, 1630-cu ildə Osmanlı ordusu ilə Həmədan savaşında nöqsanlara yol verdiyinə görə ölüm cəzasına məhkum edilmiş eşikağasıbaşı vəzifəsi Mehdiqulu xan Şamlının oğlu Uğurlu xana tapşırılmışdı. Şah Səfinin hakimiyyətə keçməsinin dördüncü ilində Fars əmir əl-ümərası qulam soyundan olan İmamqulu xan və övladları qətl edildikdən sonra Kuhgiluyə hakimiyyəti də eşikağasıbaşı mənəsinə əlavə edilərək ona verilmişdi. I Şah Səfinin hakimiyyətinin son illərində eşikağasıbaşı vəzifəsində türkmən Şamlı elinin əsilzadələrindən İmamqulu xan İnallının, Cani xan Şamlının, Murtuzaqulu xan Biçərlinin olduqlarını görürük (1, 199, 266, 268; 3, 83).

I Şah Səfinin hakimiyyətinin ilk illərindən həyata keçirdiyi daxili siyasət kursu imperiya miqyasında sabitlik yaradılmasına, sərhədlərin təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə xidmət edirdi. İmperiyanın bəzi bölgələrində hələ I Şah Abbas vəfat etdikdə separatizm yenidən baş qaldırılmışdı ki, bütün bunların qarşısını almadan, yəni ölkəni içəridən möhkəmləndirmədən fəal daxili və xarici siyasətin də həyata keçirilməsi, sərhədlərin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi çox çətin olardı. H. 1039 (1629)-cu ildə Gilanda özünü Cəmişd xanın oğlu adlandırılan Qəribşah adlı biri zühur etmiş və o, “pozğun ünsürlər”, “lütlər”, “qaragüruhçular”dan ibarət 3000 nəfəri ətrafında birləşib bütün Gilanda ixtisas törədib Biye Piş, Biye Pas, Rüstəmdarı ələ keçirib qətl və qarət törətməyə başlamışdı. Onlar Rəşt istiqamətində hücum edib Biye Pası tutduqdan sonra Biye Pişə doğru hərəkət etmişdilər. İ.P.Petruşevski dövrünün ideoloji tələblərinə uyğun olaraq 1629-cu ildə Gilanda baş vermiş bu qiyamı “xalq üsyanı”, “sınıf ziddiyyətlərin kəskinləşməsinin parlaq təzahürü” hesab etməklə məsələyə tarixi gerçəklikdən yanaşmışdır. Doğrudur, I Şah Abbasın vəfatından sonra Gilanda qiyamın baş verməsinə onun qeyd etdiyi kimi, vergilərin ağırlığı təsir göstərmişdir (4, 296, 297). Ancaq burada dövrün mənbələrində də qeyd olunduğu kimi, bu hərəkətdə vergi ödəyən əhali ilə yanaşı, “pozğun ünsürlər” və eyni zamanda separatist torpaq sahibləri də vardı. İ.P.Petruşevskinin özünün də “üsyançıların” Rəştə xəzinə anbarlarını dağıdıb 200 xarvar (50 min kr) xam ipəyi bölüşdürüdükləri, hətta xəzinə anbarlarındakı “moskvalı və avropalı tacirlərə” aid malları da ələ keçirmələri haqqındakı qeydləri (4, 297) qiyamda “pozğun ünsürləri”n üstünlük təşkil etməsindən xəbər verir. Gilanda divan vergilərinin təhvildarları, amillər, vəzirlər qiyamdan təşvişə düşüb canlarını, ailələrini qorumaq üçün kənara çəkilmişdilər. Onların və digər imkanlı adamların, tacirlərin malları və s. qiyamçıların əlinə keçmişdi. Bu zaman Gilanda Biye Piş hakimi Bayramqulu sultan Mir Səfəvi vilayətin mərkəzi Dilməndə idi. Əksər Səfəvi qaziləri ailələrini götürüb Lahicandan Dilmana getmişdilər. Qərib şah boşalmış ölkəyə daxil olmuş və Rüstəmdara qədər adamlarını göndərərək ona tabe olmalarını tələb etmişdi. Şah Səfi dərhal hökm verdi ki, Gilan hüdüdlərində yerləşən bütün bölgələrin, yəni Ərdəbil, Taliş, Tarom, Xalxal və sair bölgələrin qorçu, qulam və məmurları Astara hakimi Sarı xan, Kəskən hakimi Georgi sultanın rəhbərliyi altında birləşib bu fitnəkarları dəf etsinlər. Əmrə əsasən onlar birləşib Rəşt istiqamətində hərəkət etdilər. Kəhdom hakimi Məhəmmədi xan da onlarla birləşdi. Onlar Rəştə çatıb burada qiyamçıları məğlub etdilər. Qərib şah Lahicana sığındı (1, 16). O, Ləştəneşa-Koçesfahandan keçib Səfidrud çayı sahilində gilanlılarla razılışaraq Tənkəbon ölkəsinə daxil olmaq fikrində idi. Bu zaman Gilanla Rüstəmdar arasındakı Tənkəbon hakimi Heydər sultan Qoyla Hisarlı (Rumlu obası) qalada nizam-intizam yaradıb, hasarları da möhkəmləndirmişdi. O, qaladan üç fərsəng aralıdakı çayın sahilində qiyamçıların qarşısını özünün bir dəstə qızılbaş qazısı ilə kəsdi. Qəribşah qazilərin əzəmət və igidliyindən ehtiyat edib çayı keçməyə cürət etmədi. Geri çəkildikdə onları təqib edən rumlular onun bir neçə nəfər döyüşçüsünü ələ keçirdilər. Bu zaman Dilməndən hərəkət edən Bayramqulu sultan Mir Səfəvinin qoşunu da yolüstü Qərib

Şahın əsgərlərindən bir çoxunu qətl edir. Rəştdən gələn Səfəvi qaziləri də onlarla birləşdi və nəticədə çox itki verən Qərib şahın başçılıq etdiyi qiyamçılar Ləştəneşaya doğru qaçdılar (1, 17). Özünü "xan", "sultan" adlandıran quldurlar və Qərib şah da burada tutulub İsfahana göndərildi və onlar dara çəkildilər. Gilanda özünü Qərib şahın qardaşı Cəmsid xanın nəvəsi adlandıran Adil şah adlı biri də peyda olmuşdu. Mazandaran və Gilan vəziri Mirzə Tağı (Sarı Tağı) Adil Şah və onun bir neçə nəfər tərəfdarını ələ keçirə bildi. Nəticədə Gilanda və Mazandaranında sakitlik tam bərpa olundu (1, 18; 2, 236-237; 3, 82).

I Şah Səfinin hakimiyyətinin ilk ilində Gilanla yanaşı imperiyanın Cənub-Qərbində Kic-Mokran əyalətində də yerli hakim separatist mövqedən çıxış etməyə başlamışdı. Bu əyalət bir tərəfdən Nimruz və cəzire-ye Hörmüz və digər tərəfdən Kirman və başqa tərəfdən isə Sistan vilayəti ilə həmsərhəd idi. Hələ I Şah Abbas dövründə Kirman hakimi Gəncəli xan qızılbaş qoşunu ilə Kic-Mokrana daxil olub hərbi-strateji əhəmiyyət kəsb edən məntəqələri tutmuş və nəticədə vilayətin valisi Məlik Şəmsəddin Səfəvi dövlətinə tabe olmuşdu. Mokran valisi Məlik Mirzə və ondan sonra həmin nəsiləndən Məlik İxtiyarəddin İsfahana gəlmiş itaətlərini ərz etmiş və hörmətlə qarşılanmışdılar. Vilayətin havası qızılbaşlar üçün münasib olmadığına görə orada türk tayfalarından qoşun yerləşdirilib dayaq yaradılması baş tutmadı. Bundan vilayət hakimi istifadə etmiş, Şah Səfi hakimiyyətə keçəndə tacqoyma mərasiminə gəlməmiş və hədiyyə də göndərmişdi. Şahın göstərişi ilə Sistan hakimi Məlik Cəlaləddin xanın oğlu Həmzə xan Sistan qoşunu ilə Mokrana daxil oldu. Məlik Mirzə hərbi qüvvəsinin azlığından ehtiyat edib Qəzvinə gəlmiş və Şahdan Mokranın ona irsi hakimiyyət hüququ ilə verilməsini xahiş etmişdi. Bunun müqbilində tabe olacağını və hər il 300 Təbriz tüməni məbləğində xərac ödəyəcəyini, həm də saraya hədiyyələr göndərəcəyini vəd etmişdi. Doğrudur, Şah onun xahişini sözdə nəzərə almış, ancaq Mokran əsliində ona Kirman hakimi Əmir xan qorçubaşının zəmin durması şərti əsasında həməsale hüququ ilə verilmişdi (1, 132, 133).

Beləliklə, I Şah Səfi hakimiyyətdə olduğu on dörd il ərzində Gilan, Mazandaran, Kic-Mokrandakı separatizmin qarşısını almış, vergilər, rəiyyətin bəzi qalıqları, ipək ticarəti, vəzi-fələrə təyinatlar, məvacib, tiyul və soyurqallara aid verdiyi fərmanların vaxtında icra edilməsinə nəzarət edərək mərkəzi hakimiyyəti xeyli möhkəmləndirə bilmişdi. Ancaq xarici siyasətində uğursuzluğa da düşər olmuşdu. 1639-cu ildə Ərəb İraqını Osmanlı dövlətinə güzəştə getməyə məcbur olmuş, Qəndəhar vilayətini isə Böyük Moğol dövləti ələ keçirmişdir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. İsgəndər bəy Münşi Türkman və Məhəmməd Yusif Movərrəx. Zeyl-i tarix-i alamaray-i Abbasi. Tehran: Çapxane-yi İslami, h. 1317, 420 s.
2. Seyid Hüseyn bin Murtuza Hüseyni Astrabadi. Tarix-i soltani əz Şeyx Səfi ta Şah Səfi. Tehran: Entəşarate Elmi, h. 1358, 314 s.
3. Do ketabe nəfis əz mədareke əvvəliyye. Tarix-i Səfəviyyan, Xülasət ət-təvarix. Tarix-i Molla Kamal, Ərak, h. 1334, 127 s.
4. Пигулевская Н.В., Якубовский А.Ю., Петрушевский И.П., Строева Л.В., Беленецкий А.М. История Ирана с древнейших времен до конца XVIII века. Ленинград: Изд. Ленинградского Университета, 1958, 390 с.

ЗАБИЛ БАЙРАМЛЫ
доктор исторических наук

ВНУТРЕННЯЯ ПОЛИТИКА ШАХА СЕФИ I

Внутренняя и внешняя политика Азербайджанского государства Сефевидов во время правления Шаха Сефи I (1629-1642) не была всесторонне изучена, а многие проблемы не были рассмотрены вообще. Хотя в источниках XVII века имеются достаточно материалов, касающихся внутренней политики Шаха Сефи I, а так же взаимоотношений Сефевидского государства с Могольской империей и с государствами Центральной Азии.

В статье на основе анализа материалов, полученных из множества источников XVII века, исследованы основные проблемы внутренней политики Шаха Сефи I.

ZABIL BAYRAMLI
Doctor of Historical Sciences

THE INTERNAL POLICY OF I SHAH SAFI

In the period of I Shah Safi (1629-1642), internal and foreign policy of Azerbaijan Safavid state have not been comprehensively investigated. A lot problems have not been studied at all. However, there are enough materials about of the internal policy of I Shah Safi, Safavid state's relations with Great Mogul and Central Asian states in the sources of the seventeenth century.

In this article, the important issues of the internal policy of I Shah Safi was investigated and analyzed a lot of materials from the historical sources of XVII century.

Rəyçilər: t.e.n. M.Abdullayev, t.e.d.S.A.Məmmədov

Bakı Dövlət Universitetinin Azərbaycanın qədim və orta əsrlər tarixi kafedrasının 29 oktyabr 2013-cü il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol № 02).